

LBRIS

We know
books

Anne-Marie
O'Connor

the
lady
in gold

Povestea extraordinară a capodoperei lui Gustav Klimt,
Portretul lui Adele Bloch-Bauer

TRADUCERE:
LUCIANA DĂNILĂ

EDITURA
CREATOR
BRAȘOV, 2021

Cuprins

<i>La început a fost portretul... de Georgeta Filitti</i>	9
<i>Prolog</i>	13

PARTEA ÎNTÂI EMANCIPAREA

Viena lui Adele	23
Regele	29
Imigranții emancipați	33
Creatorul rănit	37
Căsătoria aranjată	43
Secesiunea	50
Klimt Seducătorul	53
Un inocent în deplasare	59
Vreau să ies	66
„Căminul boem” al lui Adele	75
Împărăteasa	80
Femei degenerate	82
Cu ochii larg închiși	87
Străinul	93
Mozaicul Pictat	97
Femeile lui Klimt	102
Îmbrățișări de la Buddha ta	108
Spiritul cel bun	113

PARTEA A DOUA DRAGOSTE ȘI TRĂDARE

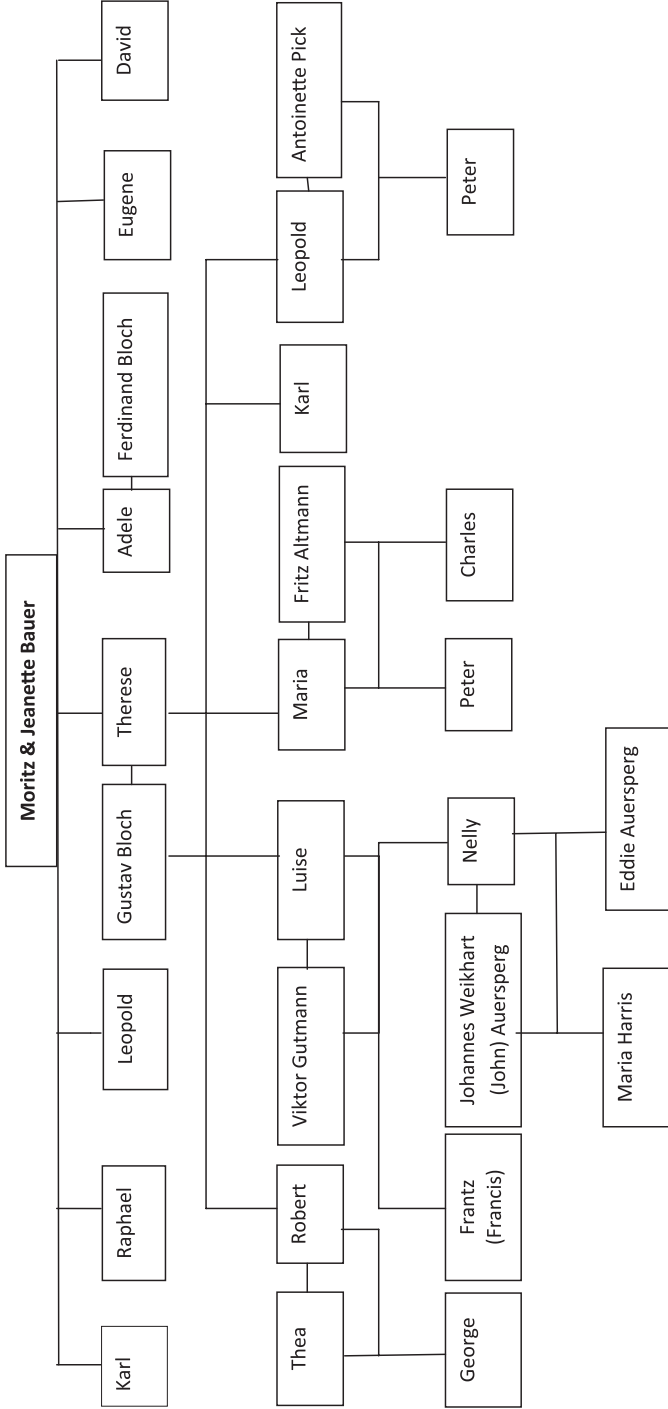
Artă degenerată	119
„Tu ești pace”	122
Dragoste neîmpărtășită	127

Marie Viktoria.....	132
Maria și Luise.....	136
Stubenbastei	146
Zugravul din Austria.....	150
Cu sau fără tine	152
Întoarcerea nativului	159
Scrisori de dragoste de la o mireasă	171
Munca eliberează	181
Tunetul de la miezul nopții	189
Oameni decenti și de onoare	197
Căsătoria gay	201
Orient Express.....	202
Vânătorul de autografe	204
Furtul de frumusețe.....	208
Ultimii membri ai familiei Bloch-Bauer	213
Venirea acasă	215
Führer	219
Naziști în familie	222
„Mai presus de gloată”	225
Cassandra vieneză.....	232
Ferdinand în exil.....	236
Familia Gutmann.....	238
Bestia blondă	243
Scrisori de dragoste de la un criminal	248
Moștenirea lui Ferdinand	252
Folosul artei.....	254
Nelly	258
Castelul Immendorf.....	263
Copilul din capelă.....	266
Castelul Primului Reichsmarschall	268
Partizanii.....	273
Bărbatul fără de calitate.....	275
Decretul lui Nero	277
Restituirea	283
Eliberarea	285
Exodul.....	293
Proveniența.....	297

PARTEA A TREIA

CĂINȚA

Amnezie istorică	301
Copiii lui Tantalus	311
Moștenitorii istoriei	318
Arhiva furtului	323
În căutarea originilor	325
Nu îmi permit să pierzi	332
Cum rezolvi o problemă ca Maria?	334
Femeile furate ale lui Klimt	335
O celebră cauză pierdută	337
Diplomație	341
Istoricul familiei	343
Judecata supremă	347
Arbitrajul	353
Ciao, Adele	358
Un prieten din Viena de altădată	362
Patrimoniu	369
Destinul final al lui Adele	378
Povara istoriei	383
Istoria artei	389
Proprietate Culturală	402
O neînțelegere	407
<i>Mulțumiri</i>	417
<i>Ilustrații</i>	421
<i>Note</i>	423
<i>Bibliografie selectivă</i>	457

Prolog

Palatul Belvedere al prințului erou de război, Eugene, părea ca desprins din povești în dimineața aceea a iernii lui 2006, când un tânăr avocat din Los Angeles, purtând o haină lungă, neagră și având aerul său tipic de nervozitate, mărșăluia prin grădinile-i, înzăpezite, ca să-și ceară drepturile asupra unei picturi pentru care se luptase ani buni.

Singuraticul pășea vioi de-a lungul heleșteului înghețat al palatului. Gheața se ținea scai de sfîncii monumentali care-i stăteau santinelă pe drum, cu părul buclat pe fețele hotărât frumoase și cu sânii goi căzând din armuri printre ciucuri. Ochii lor aruncau priviri tăioase, alimentate de mândria atâtor cuceriri.

Avocatul era Randol Schoenberg, strănepotul veneratului compozitor vienez care a fugit din calea lui Hitler. Întoarcerea moștenitorului amenințător nu a fost prea bine primită. Pictura pe care o căuta Schoenberg era o operă de artă de un auriu strălucitor, realizată cu un secol în urmă de artistul eretic Gustav Klimt. Era portretul unei frumuseți a societății vieneze, Adele Bloch-Bauer.

Nici artistul, nici modelul nu mai erau de mult printre cei vii, dar oamenilor încă le plăcea să speculeze faptul că cei doi au fost iubiți. Colaborarea lor artistică a produs unul dintre cele mai grozave portrete ale epocii moderne. Austriei priveau acest tablou ca pe o *Mona Lisa* autohtonă.

Schoenberg s-a oprit să-și scuture neaua de pe cizme în fața ușii palatului care acum adăpostea Galeria Austria, muzeul elitist național de artă, cu toate că încă mai purta oficial numele dat de Prințul Eugene – *Belvedere*, sau „Priveliște frumoasă”. De pe acest deal au asediat turcii Viena în ultima mare bătălie dintre Est și Vest, iar acoperișul verde-crud al palatului evoca de fapt corturile lor umflate.

La distanță, Catedrala „Sfântul Ștefan” se înalța către ceruri, întinzându-se după dragoste dumnezeiască. Superbele-i sulite înnegrite domneau deasupra sitului unor șanțuri antice construite de împărații romani peste rămășițele unei așezări celtice datând tocmai din preistorie.

Aici era inima primordială a Vienei.

Deasupra lui Schoenberg, zeii și zeițele de piatră priveau în jos de pe parapetii palatului. Heruvimii aruncau priviri năzbătioase, capricioase ca dragostea însăși. Un grup de turiști japonezi stătea acolo, tremurând de frig, așteptând deschiderea muzeului. Schoenberg a trecut în grabă pe lângă ei.

Un bărbat cu părul grizonant într-o haină gri și-a întreprins plimbarea de dimineață și îl privea acum pe Schoenberg: era avocatul american din ziare și de la televiziuni. „Schoenberg!”, a strigat austriacul către soția sa. Și-au aruncat reciproc priviri ca de gheață. Schoenberg. Bărbatul care voia să scoată portretul de aur din Austria.

Înăuntru, Schoenberg a fost primit cu circumspecție rece de către directorul Galeriei Austria, Gerbert Frodl. Frodl era un tip înalt, cu ochi pătrunzători și un zâmbet timid. Schoenberg era fix ultima persoană pe care ar fi vrut s-o vadă Frodl și, de altfel, întreaga țară. Dar Frodl era suficient de deștept cât să-și dea seama că ar fi spre binele tuturor să-l trateze cu multă curtoazie pe nepotul compozitorului. Dacă l-ar provoca, ar îngreuna și mai mult lucrurile.

Oficialii austrieci îl trataseră pe Schoenberg cu multă răceală în ultimii ani. Acum, Frodl nu avea de ales decât să-i

*Palatul Belvedere al prințului Eugeniu de Savoia, ■
barocul monument al victoriei asupra turcilor.*

arate calea spre tablourile prețioase, ca într-un tur ghidat la muzeu. Frodl i l-a predat rapid pe Schoenberg unei funcționare foarte discrete. Aceasta l-a condus către un lift de sticlă și a apăsat pe buton. Au coborât în liniște. La adâncime, sub clădirea muzeului, liftul a scârțâit și s-a oprit. Schoenberg a urmat-o pe administratoare printr-un labirint de pasaje întunecoase, fiecare pas al lor auzindu-se cu ecou. Schoenberg s-a întrebat atunci: ce este locul acesta?

Cu toate acestea, știa că era cel mai bine să nu pună întrebarea cu voce tare. Răspunsul nu avea să fie tocmai frumos. Genul acesta de buncăr nu era construit pentru palatele din povești.

În sfârșit, administratoarea a deschis o ușă grea, care dădea spre o cameră ciudată, suficient de vastă și de fortificată cât să te refugiezi acolo și să aștepți sfârșitul lumii. Administratoarea nu s-a sinchisit să explice ce era locul acesta, ai cărui pereți colosali, ridicați în timpul celui de-al Doilea Război

Mondial, au fost suficient de solizi cât să reziste în fața bombardamentelor aeriene.

Precum multe lucruri și mulți oameni din Austria, buncărul de sub Belvedere avea origini misterioase. Custozii muzeului sușoteau, puțin credibil, că a fost construit ca ultim refugiu pentru Hitler, dar nu exista niciun comunicat oficial.

Buncărul adăpostea acum comorile artistice ale Europei Centrale. Unele dintre operele de artă ferecate aici au fost colectate de naziști – adică furate, confiscate ca răscumpărare de la familiile evreiești mai înstărite, care au fost umilite, jecmănite și hărțuite cât să plece din Viena. Dacă ar fi rămas, soarta lor ar fi fost și mai sumbră.

Austrieicii în etate ar fi preferat să uite de aceste neplăceri. Oficialii muzeului în special nu aveau nicio tragere de inimă să sorteze hârțoagele instituției pentru a găsi scrisorile funcționarilor naziști care să dovedească faptul că tabloul acesta sau celălalt nu era, de fapt, al lor. Nu le plăcea când li se amintea că alți istorici și mentori de la muzeu – chiar rude de-ale lor – au fost custozi pentru operele de artă ale lui Hitler. Acum, în mod incredibil, se ajunsese la asta: Schoenberg avea de gând să scoțoească prin comorile naționale ca un Napoleon.

Administratoarea l-a condus pe străin într-un seif umbros. Acesta a clipit cât să-și ajusteze văzul la lumina mai slabă. Ce-a văzut l-a uluit. Rânduri după rânduri de tablouri aliniate pe pereți. Secole întregi de artă care odinioară decora mănăstiri, palate, apartamente ochioase și case de vacanță. Femeia s-a dus silențios printre rândurile de rame ornamentate, apoi s-a oprit. „Aici”, a spus hotărâtă.

Schoenberg a ridicat primul tablou de pe acel rând, iar lumina a surprins o suprafață strălucitoare. Aici era opera de artă pentru care se luptase el. Privea uluit la chipul lui Adele plutind într-o masă de aur, palidă și senzuală ca o divă a filmelor mute.

Timp de opt ani, Schoenberg a susținut că acest tablou nu aparținea Austriei. Majoritatea oamenilor ar fi renunțat cu mult timp în urmă, dar el avea un client remarcabil, cu o încăpățănare aproape la fel de neclintită ca a sa: proprietara de nouăzeci de ani a unui magazin de rochii, dezarmant de șarmantă și la fel de demnă și de calmă ca debutanta vieneză crescută cu multă grijă care a fost odată.

Această frumusețe vieneză unică, Maria Bloch-Bauer Altmann, era ultima descendentă în viață a mătușii sale, Adele, care i-a fost muză, și poate mai mult, lui Gustav Klimt.

Maria Altmann avea toată bunăvoința din lume, dar nu mai avea mult timp. Niciodată în istorie nu mai cauzase o bătrânică evreică din Los Angeles atâtea probleme Austriei.

Schoenberg nu era primul avocat care atingea această bijuterie râvnită. Cu jumătate de secol în urmă, un avocat nazist, cunoscut pentru aroganța și costumele sale croite la comandă, a răsucit cheia de la *palais*-ul de pe Elisabethstrasse al lui Adele Bloch-Bauer.

Viena era condusă de un fiu rătăcitor provenit chiar de pe acele meleaguri, Adolf Hitler. Avocatul, Erich Führer, era în vârful acestui val triumfător. Chiar și numele îi era predestinat. Führer era mândru de fața lui severă și ascuțită și de cicatricea lungă de pe obraz, care avertiza asupra apartenenței sale la o fraternitate de scrimă de elită, care mai era și anti-semită.

Führer provenea dintr-o „familie bună”, dar când a deschis ușa masivă de lemn de la *palais*, arăta mai mult ca un golan în costum. Era o imagine care-i surădea și, precum Hitler, era foarte la modă pe atunci.

Clădirea *palais*-ului Bloch-Bauer de patru etaje era aproape de Ringstrasse, sau „Strada Inelului”, un bulevard larg construit în cerc după 1857, când Viena a început să dărâme zidurile masive care i-au ținut pe turci la distanță. Baronii evrei, precum Rothschild și Schey, au primit aprobarea de

a-și construi vilele de ceremonie, pe care vienezii le numeau *palais*, pe un lot de pământ sterp, chiar unde avuseseră loc bățăliile. Ringstrasse a devenit casa unei noi elite, numite și „a doua societate”.

Acum, familiile evreiești strălucite precum Bloch-Bauer nu mai erau acolo. Salonul era mut. Erau trase draperiile peste ferestrele lungi ce dădeau spre Schillerplatz și spre statuia drapată cu o ghirlandă de trandafiri auriți a poetului Friedrich Schiller, adorat pentru *Oda bucuriei*, care a fost „sărutul său pentru întreaga lume”. Îngerii priveau sfioși de pe Academia vieneză de Arte Frumoase peste întreaga piațetă. Odinioară, *palais* de la Elisabethstrasse a fost martor la respingerea umiltoare a lui Hitler de către Academie, pe vremea când acesta era doar un tânăr aspirant la Arte, fără un sfaț în buzunar.

Era de neconceput să nu-i oferi lui Hitler ce voia din Viena.

Führer a luat-o la pas pe covoarele persane ca niște bijuterii, până ce a ajuns la dormitorul lui Adele Bloch-Bauer, defuncta soție a bărbatului care a fost alungat din această reședință. Ea murise cu ani în urmă, dar în vaza de pe masă erau încă flori, atât de veștejite și uscate, încât se făceau scrum la cea mai mică atingere, iar alături se afla o fotografie înrămată a unui om ce aducea a urs, zâmbind și strângând la piept un pisoi alb cu negru.

Klimt.

Ce-or fi văzut femeile la el?

Führer a înaintat mai departe în camera umbroasă și rece. Apoi și-a văzut prada. A rămas cu ochii ațintiți pentru un moment. Aici era portretul care fascinase Viena începutului de secol. Un tablou doldora de înflorituri à la Mozart, dar un produs al noii ere freudiene a psihicului. În acest tablou, trecutul strălucitor al Vienei se contopea cu prezentul său fratricid.

Acum urma să-și cunoască viitorul.

Führer știa că opera lui Klimt nu era cu totul pe gustul naziștilor. Hitler avea o aversiune față de moderniști, iar Klimt a fost un filosemit notoriu, un prieten al evreilor. Cu toate acestea, portretele sale realizate pentru doamnele din societatea bună erau sinonime cu farmecul vienez. Faptul că femeia din tabloul strălucitor era evreică era un inconvenient, dar nu o chestiune incurabilă.

Tabloul lui Adele a fost urcat într-o mașină și purtat prin oraș încet, pentru a proteja foița fragilă de aur. Führer nu avea să ducă tabloul și să-l lase garnizoanelor naziste brutale, cu arme și ciubote. Trebuia prezentat custozilor ochelariști de la Galeria Austria, care urcau pe scara ierarhică sub conducere nazistă. Führer le-a oferit-o pe frumoasa Adele acestor esteți contaminați ca pe o pradă a unui pirat, ori ca pe un trofeu de război, alături de o scrisoare pe care stătea înscris „Heil Hitler!”.

Pancarta de pe peretele de la Belvedere nu oferea niciun indiciu despre identitatea doamnei din tablou. Orice aluzie la originile ei evreiești ar trăda minciuna nazistă a superiorității de rasă.

Așa că naziștii s-au angajat într-unul din cele mai mari furturi de identitate din istoria provenienței artistice, ștergând cu viclenie urmele vieții și ale moștenirii lui Adele. Prima mențiune a achiziționării tabloului de aur al lui Adele datează din 1942 și a fost scrisă de un prieten vechi al lui Klimt. El știa prea bine cine era Adele. Cu toate acestea, într-una dintre micile colaborări care au propulsat mașinăria nazistă înainte, au numit politicos portretul lui Adele Bloch-Bauer *Dama în aur*.

Dama în aur.

Adele privea mută la vizitatorii bine înveșmântați, asemenea unei regine detronate a Vienei de la *fin de siècle*, un fragment uitat al nașterii modernismului. Buzele îi erau ușor întredeschise, ca și cum urma să rostească ceva. Aveau să treacă ani buni până când adevărul lui Adele va ieși la iveală, dar secretul nu va rămâne ferecat pe vecie.

Femeia care deținea cheia misterului a adus cu atenție o tavă cu cafea vieneză aromată, mustind de frișcă, pe care a așezat-o pe masa din sufrageria ei solară din Los Angeles, la începutul unui alt secol.

Maria Altmann era grațioasă și caldă, genul acela de femeie care într-o altă epocă era numită „grande dame”. Chipul îi era ridat, dar ochii căprui luminoși încă ascundeau priviri sclipitoare.

„E o poveste foarte complicată”, a început Maria, cu un accent elegant al Lumii Vechi, care venea dintr-o lume dispărută undeva în *Mitteleuropa*. A făcut o pauză, încercând să hotărască de unde să înceapă. „Oamenii m-au întrebat mereu: a avut mătușa ta o aventură nebunească cu Klint? Așa a crezut sora mea. Mama – era foarte victoriană – a întrebat: «cum îți permiți să spui așa ceva? A fost o prietenie *intelectuală*.»”

Maria s-a uitat în sus la o reproducere a portretului lui Adele de pe perete, privindu-i chipul, cugetând.

„Dragul meu”, a spus într-un final, „Adele a fost o femeie modernă, trăind în lumea zilei de ieri.”

LIBRIS

We know
books

the
lady
in gold

Anne-Marie O'Connor

PARTEA ÎNTÂI

Emanciparea

LBRIS

We know
books

*Adele Bauer la șaisprezece ani,
intruchipând Primăvara,
pentru a recita un poem la nunta surorii sale,
în martie 1898.*

the lady in gold

Anne-Marie O'Connor

Viena lui Adele

Poezii și privilegii

Era anul 1898, iar diavolul însuși părea să danseze la Viena.

Amanta împăratului Franz Josef era cea mai de seamă actriță a Vienei, Katharina Schratt, care amenința că se va retrage de pe scenă dacă Teatrul Imperial Burgtheater nu avea să pună în scenă o piesă scandaloasă a lui Arthur Schnitzler ce ridica în slăvi iubirea fără constrângeri. Cea mai aclamată starletă a Vienei nu putea să se retragă chiar în anul Jubileului, cea de-a cincizecea aniversare a domniei monarhului austro-ungar. Așadar, când s-a tras cortina la începerea piesei *Vălul lui Beatrice* de Schnitzler, împăratul însuși a văzut că amanta sa era pe scenă acoperită de un văl negru, în rolul femeii seduse.

Odinioară era de neconceput ca împăratul Austriei să-și manifeste vădit dragostea pentru o actriță de rând, dar Viena era acum o învolburare în care nimic nu mai părea imposibil.

Timp de sute de ani, marea țară dinastie Habsburgică a domnit peste această răspântie între Est și Vest. În spatele fronturilor imense, curtea cu volănașe a Austriei a reușit să unească aristocrația germană, italiană, poloneză, cehă, ungară și croată într-o singură casă regală, a cărei capitală multiculturală era la fel de ornată ca un ou *Fabergé*. Chiar și nemții se procopsiseră cu decorațiunile elaborate și cadența vioaie, înmuiată de italiană

■ *Franz Josef, Împăratul Austriei, Regele Boemiei și Rege Apostolic al Ungariei, a condus imperiul din 1848 până la moartea sa, în 1916; aici apare în anul 1897.*

și franceză, și cu îndemnări baroc să *kuss die hand**. Această cultură a plăcerii era atât de viguroasă, încât un arhiduce Habsburg a declarat vinul ca „principalul aliment al orașului Viena”.

Acum, bastioanele antice ale Vienei se prăbușeau și un val de nou-veniți se aglomera să intre în țară din Bohemia, Moravia, Galiția și Transilvania. Auzeai zeci de limbi pe o singură stradă – sau la o singură tavernă.

Această Vienă nouă era un oraș al contradicțiilor. Era unul dintre cele mai bogate orașe ale Austriei, dar imigranții ei erau din cei mai săraci. Construirea de noi palate opulente nu reușea să ascundă criza

imobiliară severă. Doctorii vienezi creau medicina modernă – pionieri în chirurgie; descopereau germeni, virusul polio, grupele sanguine – cu toate acestea, sifilisul incurabil se răspândea ca un criminal silențios. Sigmund Freud făcea lumină asupra impulsurilor sexuale și agresivității într-o perioadă în care xenofobia și antisemitismul erau atât de puternice, încât unii credeau că evreii ucideau copii pentru a-și dospî pîinea matzo cu sânge. Faimos pentru atmosfera etern veselă, „orașul sacru al muzicienilor” avea și cea mai crescută rată a suicidului din întreaga Europă.

Casa sacră a Habsburgilor, care a dat naștere regilor Sfântului Imperiu Roman și a avut strămoși precum Iulius Cezar și Nero, părea că se destramă. Împăratul Franz Josef își vedea

* N.t. Trad. din germană: a săruta mâna

de-ale sale cu o actriță. Soția lui, împărăteasa Elisabeta, detesta viața la Curte și își petrecea timpul călătorind pe continent, câștigându-și reputația de cea mai faimoasă femeie eliberată a Europei. Fratele lui, Maximilian, a purtat în glumă un sombrero într-o nereușită aventură ca împărat al Mexicului, care s-a încheiat cu execuția sa în fața plutonului. Soția sa, Charlotte, și-a pierdut mințile într-un castel belgian.

Dinastia care unise Europa și Americile devenise cea mai disfuncțională familie a imperiului.

Nou-veniții răsturnau ordinea socială. Figuri proeminente evreiești precum Gustav Mahler – care s-a convertit la catolicism pentru a se califica pe un post imperial ca director al Operei de Stat de la Viena – deveneau cumva burlaci râvniiți, luați în vizor de fetele catolice bogate din societate. Valsul îmbățător le făcea pe tinerele vieneze să se arunce în brațele străinilor. „Africani cu sânge fierbinte, nebuni după viață... neobosiți... pasionali”, a scris un director de la Burgtheater, șocat de ce se întâmplă. „Diavolul e la el acasă aici; într-o singură noapte, femeile din Viena s-au dus cu el.”

Cu toate acestea, chiar și în „Apocalipsa gay”, Viena și-a păstrat șarmul de modă veche, cu palatele acoperite de zăpadă și parcurile de promenadă, cafenelele aromate și tarabele seducătoare de produse de patiserie, pline de *petit four* și bomboane de ciocolată umplute cu lichior dulce. Posedată de o dragoste copilărească pentru decorațiuni, Viena era un oraș unde trandafirii atent sculptați în fier se încolăceau în sus pe

■ *Katharina Schratt, aici aproximativ în 1880, era cea mai de seamă actriță a lumii germanice. Împăratul Franz Josef i-a construit Villa Schratt la Ischl și a făcut-o moștenitoare.*

■ Sora lui Adele Bauer, Therese, reprezenta tot ce nu era Adele: convențional de feminină și conformistă prin natura sa. Această schiță în pastel datează aproximativ din 1898.

balcoane, iar zeițele de piatră încadrau ușile de la intrare; unde balarulii se uitau din cornișe și bărbați asemenea lui Hercule își dezveleau pieptul zvelt pe fațadele clădirilor. Chiar și armata imperială era ca o fanfară ce mășăluia festiv, în frunte cu împăratul Franz Josef, purtând pantaloni vișinii împodobiți cu fir auriu, iar ofițerii și husarii defilau prin Viena în uniforme mov, somon și albastru pudrat, decorate cu șnururi roșii și penaj lung care atârna de caschetă.

În 1898, Viena era locul unde iluziile încă puteau fi alimentate

de familiile înstărite precum familia Bauer, ai cărei membri se adunaseră în apartamentul lor elegant de pe Ringstrasse, într-o după-amiază de martie, când aerul umed era înmiresmat de dulceața plină de mosc a liliecilor.

Adele Bauer stătea în fața familiei într-o robă albă grecească, afișând o siluetă silfidă, lungă și delicată precum o vază. Părul negru și gros îi curgea până în talie. La șaisprezece ani, Adele trecea acel prag misterios de la fetiță la femeie. Îmbrăcată precum însuflețirea Primăverii, ținea un corn al abundenței de răchită, umplut cu flori de primăvară și grâu. Grație posturii și privirii din ochii negri, cu pleoape grele, ar fi putut fi actriță, precum Katharina Schratt, care domnea la doar câțiva pași distanță pe Ringstrasse, la Burgtheater. Pentru moment, reuniunile în familie erau scena Adelei, mezina alintată a bancherului vienez Moritz Bauer.

Astăzi, Adele urma să citească un poem în onoarea nunții din familie. În două zile, sora ei, Therese Bauer, își va oficializa uniunea cu Gustav Bloch, fiul jovial al unui baron proemi-